

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Általános- és Felsőgeodézia Tanszék
K. mf. 26.

Geodézia I. (BSc)

4. előadás

A szögmérés szabályos hibaforrásai.
A teodolit vizsgálata. Irányérték, iránymérés.
Külpontos iránymérés központosítása.

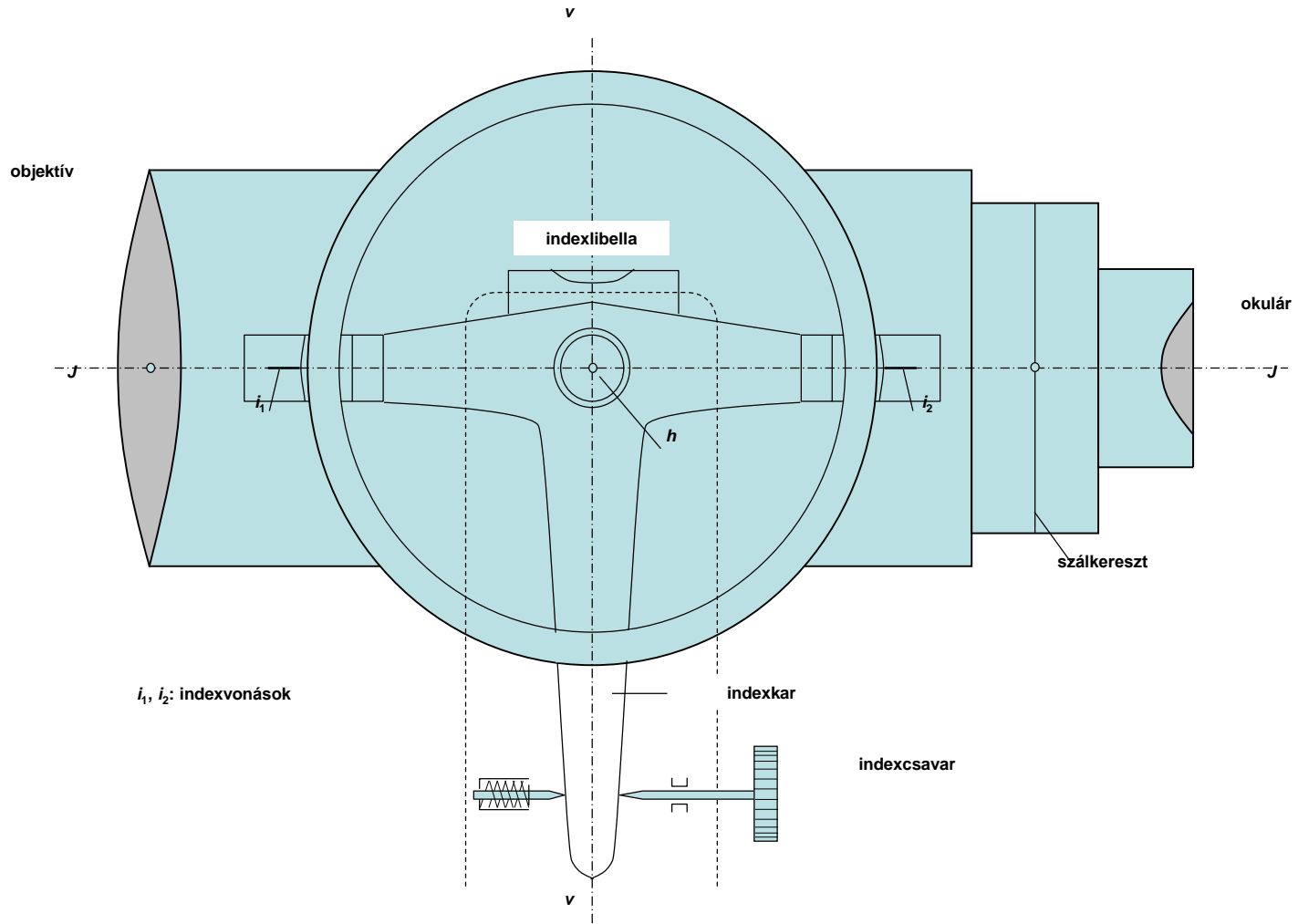

A teodolit a vízszintes és magassági szögmérés műszere

Magassági kör

Magassági kör indexlibellával

Irányzás teodolittal

- A mérés megkezdése előtt az okulár elforgatásával a szátkeresztet a szemünknek megfelelően élesre állítjuk.
- Megoldjuk a vízszintes és a magassági kötőcsavart és a kollimátorral közelítőleg megirányozzuk a mérendő pontot, majd rögzítjük a kötőcsavarokat.

Irányzás teodolittal

- A parallaxiscsavar állításával eltüntetjük a parallaxist, ilyenkor az irányzott pont a szálkereszt síkjában képződik le. (Vagyis mindkettőt – szemünk erőltetése nélkül – élesen fogjuk látni.)
- A vízszintes és a magassági paránycsavarokkal szabatosan beirányozzuk a mérendő pontot. A pontot akkor mondjuk vízszintes értelemben beirányzottnak, ha a pont megjelölésének képe szimmetrikus az álló irányszálhoz képest. A magassági irányzás helyét a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.

A szabályos mérési hibák kiküszöbölése

1. A *hibát* kiváltó ok *megszüntetése* (pl. a mérőműszer igazításával)

2. Olyan *mérési módszer* alkalmazása, amelynek során a megismételt mérés eredményében a szabályos hiba hatása az eredeti mérés szabályos hibahatásával azonos nagyságú, de ellentétes előjelű, így a két mérési eredmény számtani középértéke mentes a szabályos hiba hatásától.

3. A hibahatás *kiszámítása* és a mérési eredmény javítása.

A szabályos hibák hatásának kiküszöbölési (csökkentési) módszerei teodolitoknál

- az igazítás csak csökkenti a hibahatásokat, és csak szakműhelyben hajtható végre;
- a módszerként használt két távcsőállásban végzett mérés általánosan elterjedt;
- a hibahatás kiszámítása és az eredmény javítása az elektronikus teodolitokban (mérőállomásokban) használatos.

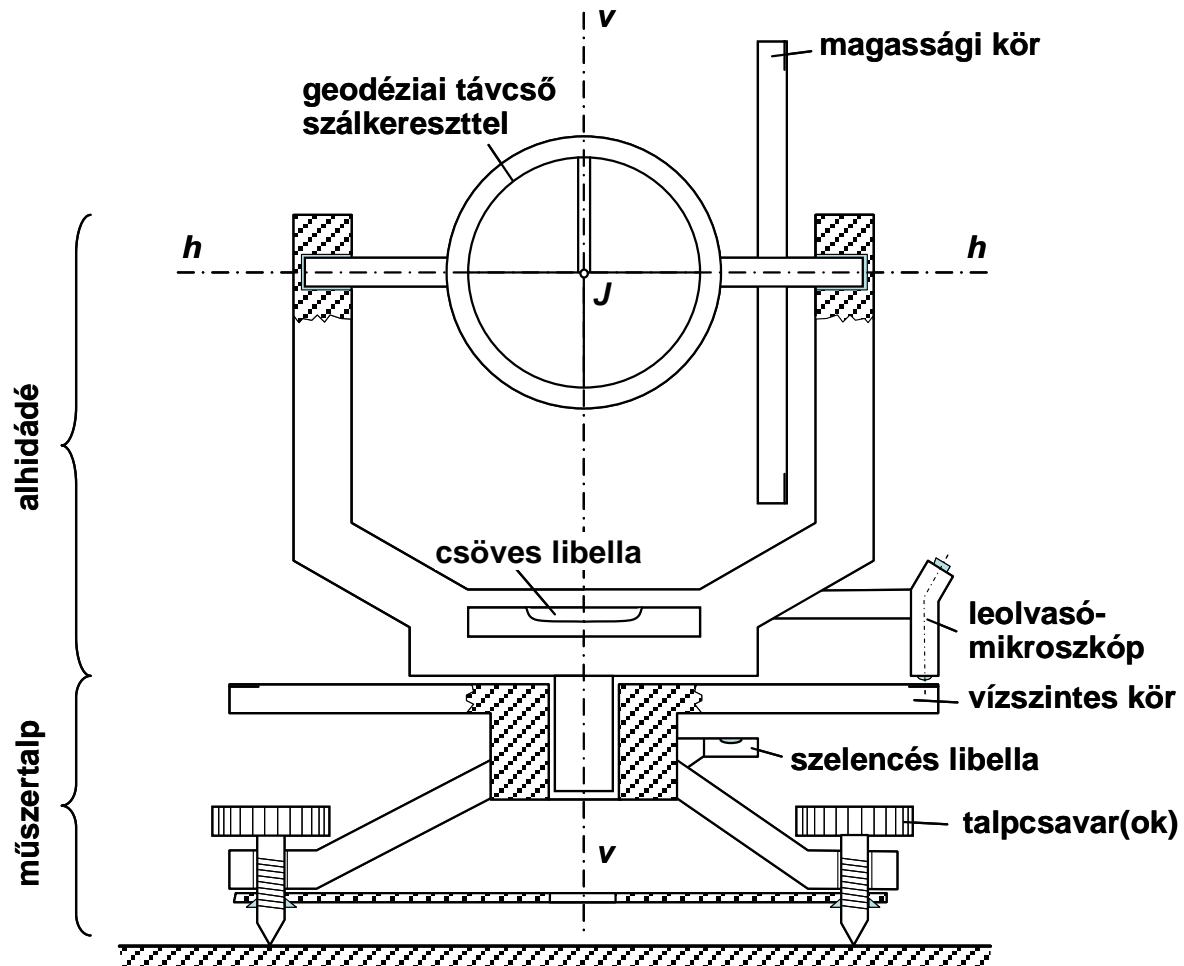
A szögmérés szabályos hibaforrásai

Feltételezzük, hogy a hibahatások függetlenek, tehát:

- szétválaszthatók, és
- egy-egy hibahatás vizsgálatánál csak a vizsgált hiba lép fel.

A hibákat δ -val, hatásukat (δ) -val jelöljük.

A teodolit felépítése

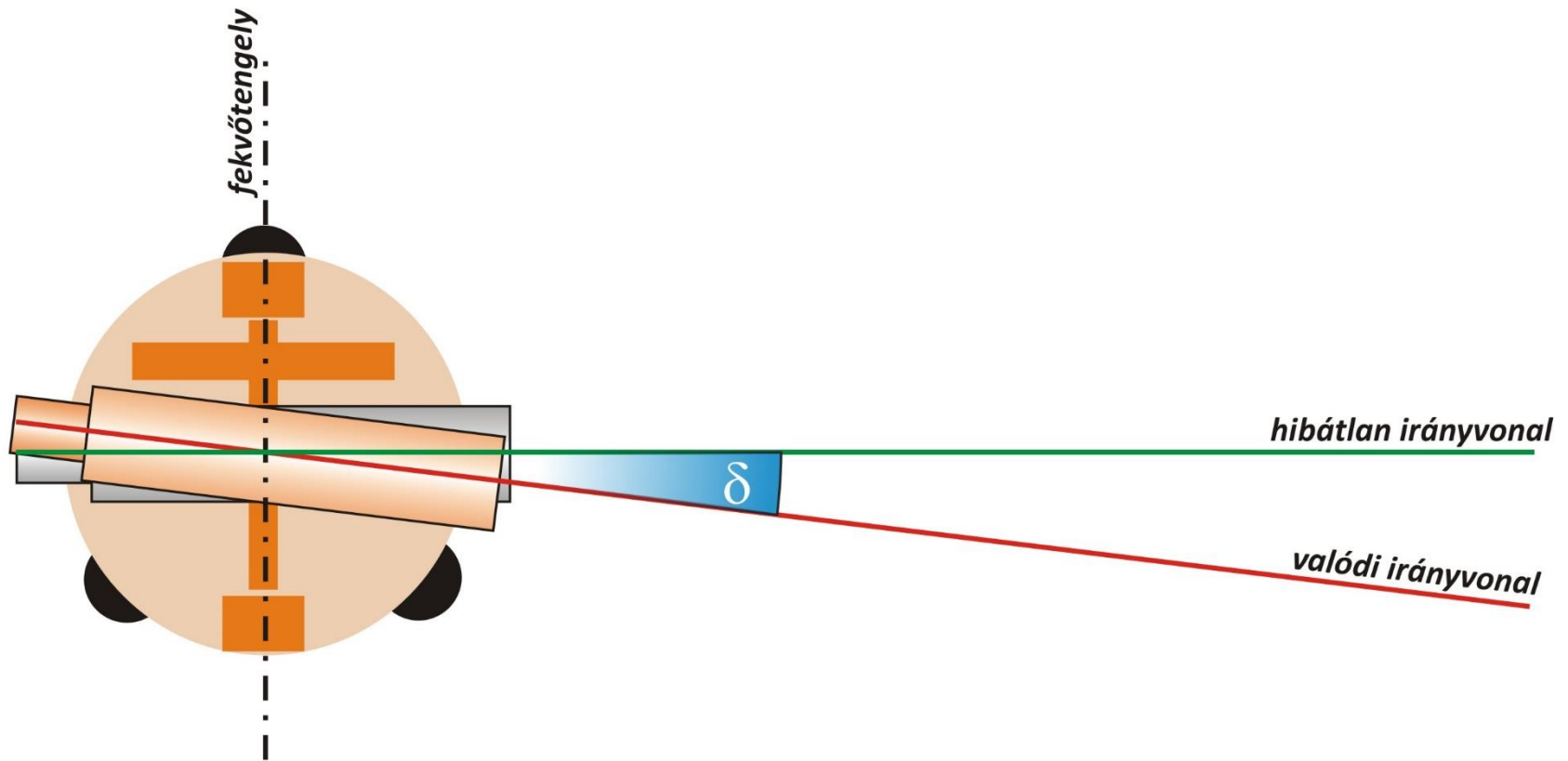

v - v állótengely
h - h fekvőtengely
J irányvonal

Műszerhibák

(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

1. A **kollimációhiba** abból adódik, hogy az irányvonal nem merőleges a fekvőtengelyre.

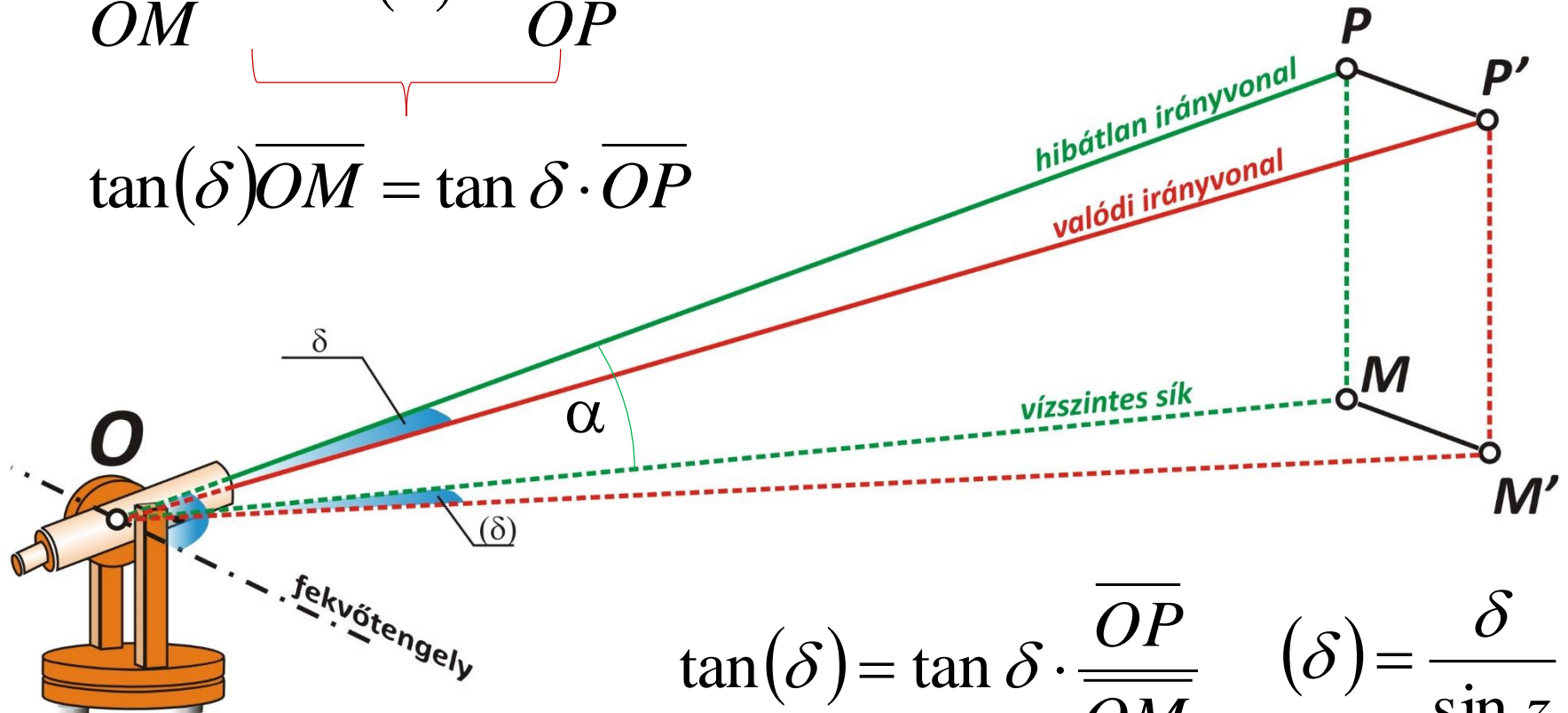
Műszerhibák

(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

1. A **kollimációhiba** abból adódik, hogy az irányvonal nem merőleges a fekvőtengelyre.

$$\frac{MM'}{OM} = \tan(\delta) \quad \frac{PP'}{OP} = \tan \delta$$

$$\tan(\delta) \overline{OM} = \tan \delta \cdot \overline{OP}$$

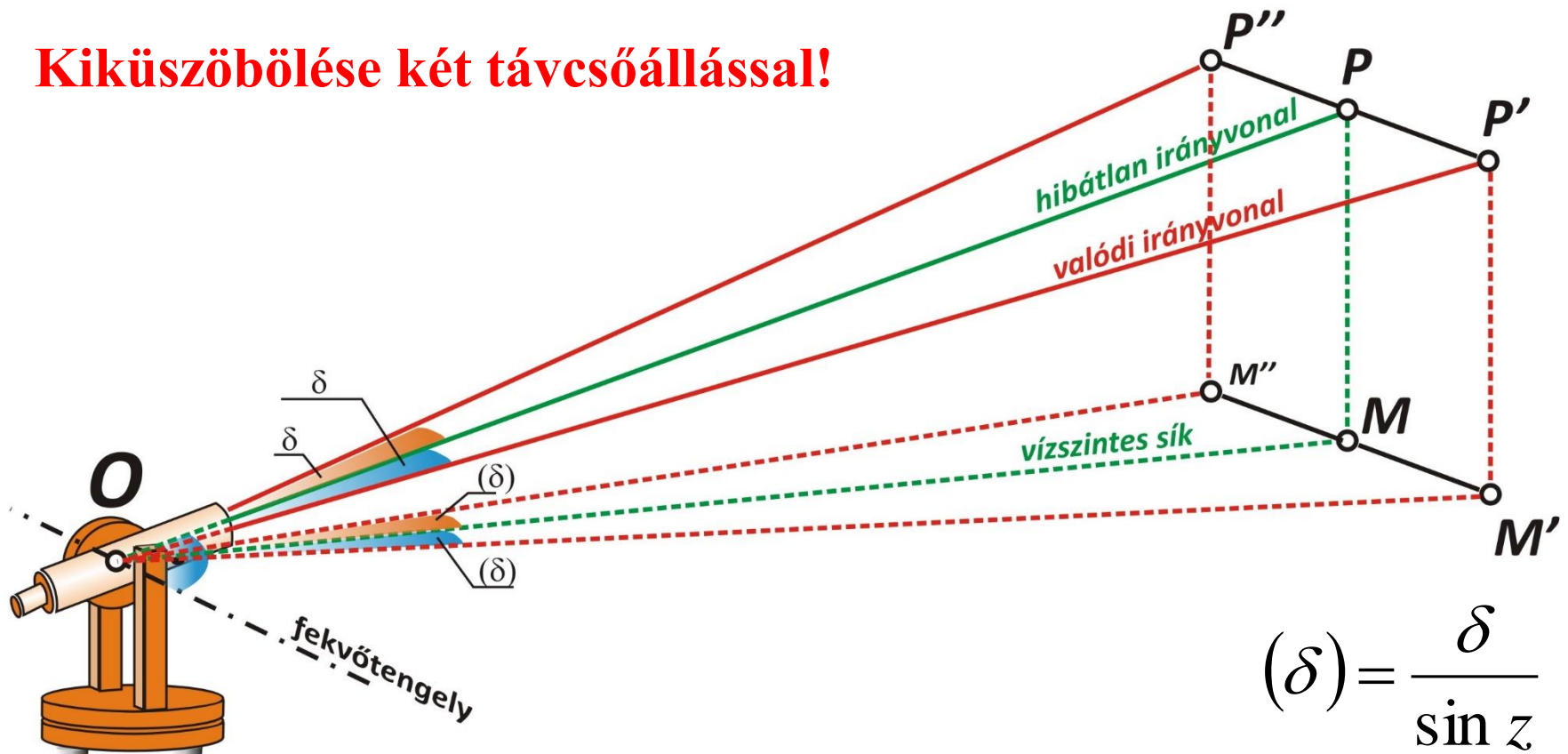
$$\tan(\delta) = \tan \delta \cdot \frac{\overline{OP}}{\overline{OM}} \quad (\delta) = \frac{\delta}{\sin z}$$

Műszerhibák

(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

1. A **kollimációhiba** abból adódik, hogy az irányvonal nem merőleges a fekvőtengelyre.

Kiküszöbölése két távcsőállással!

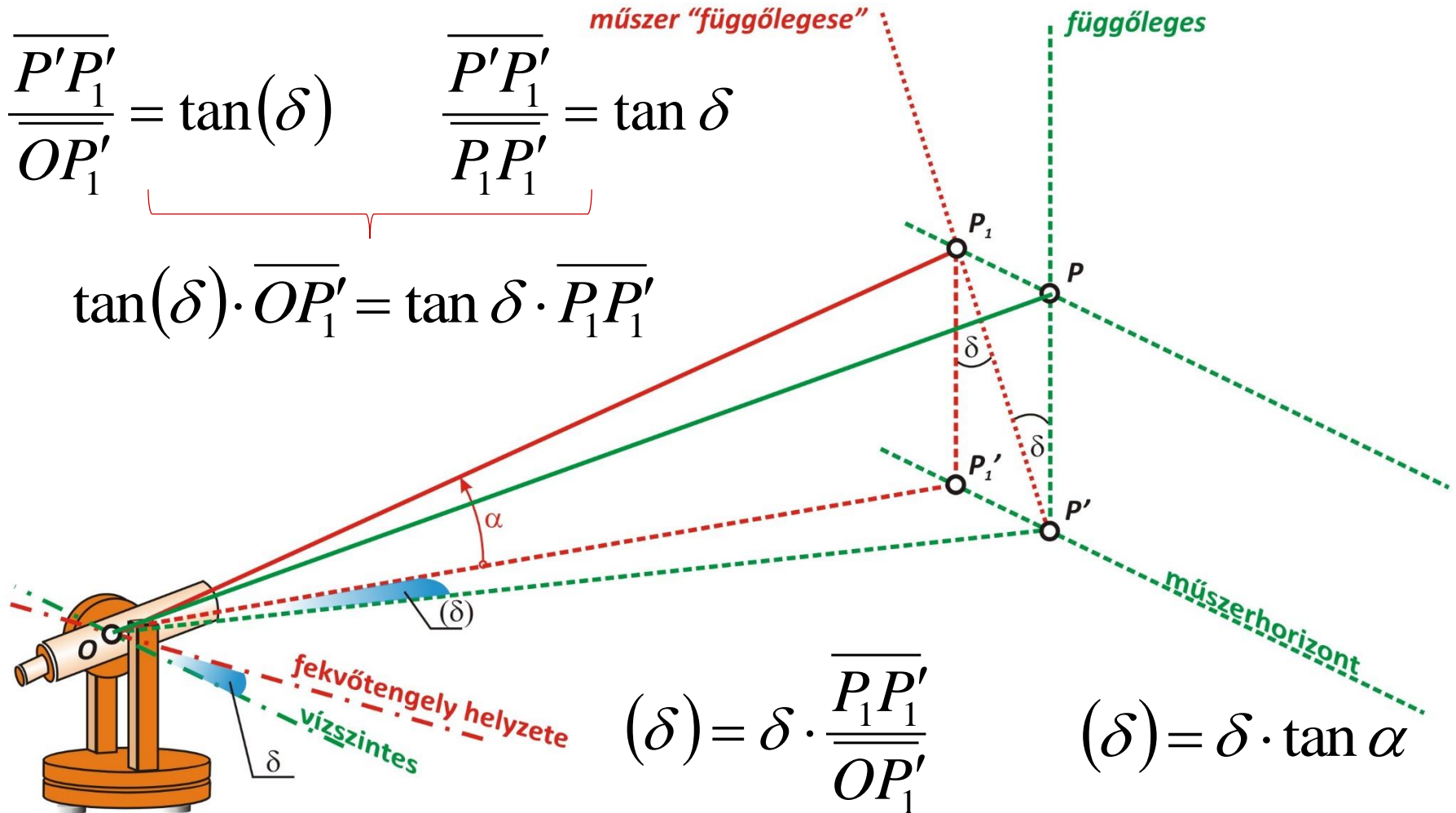
Műszerhibák

(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

2. A fekvőtengely merőlegességi hibája azt jelenti, hogy a fekvőtengely nem merőleges az állótengelyre.

$$\frac{\overline{P'P'_1}}{\overline{OP'_1}} = \tan(\delta) \quad \frac{\overline{P'P'_1}}{\overline{P_1P'_1}} = \tan \delta$$

$$\tan(\delta) \cdot \overline{OP'_1} = \tan \delta \cdot \overline{P_1P'_1}$$

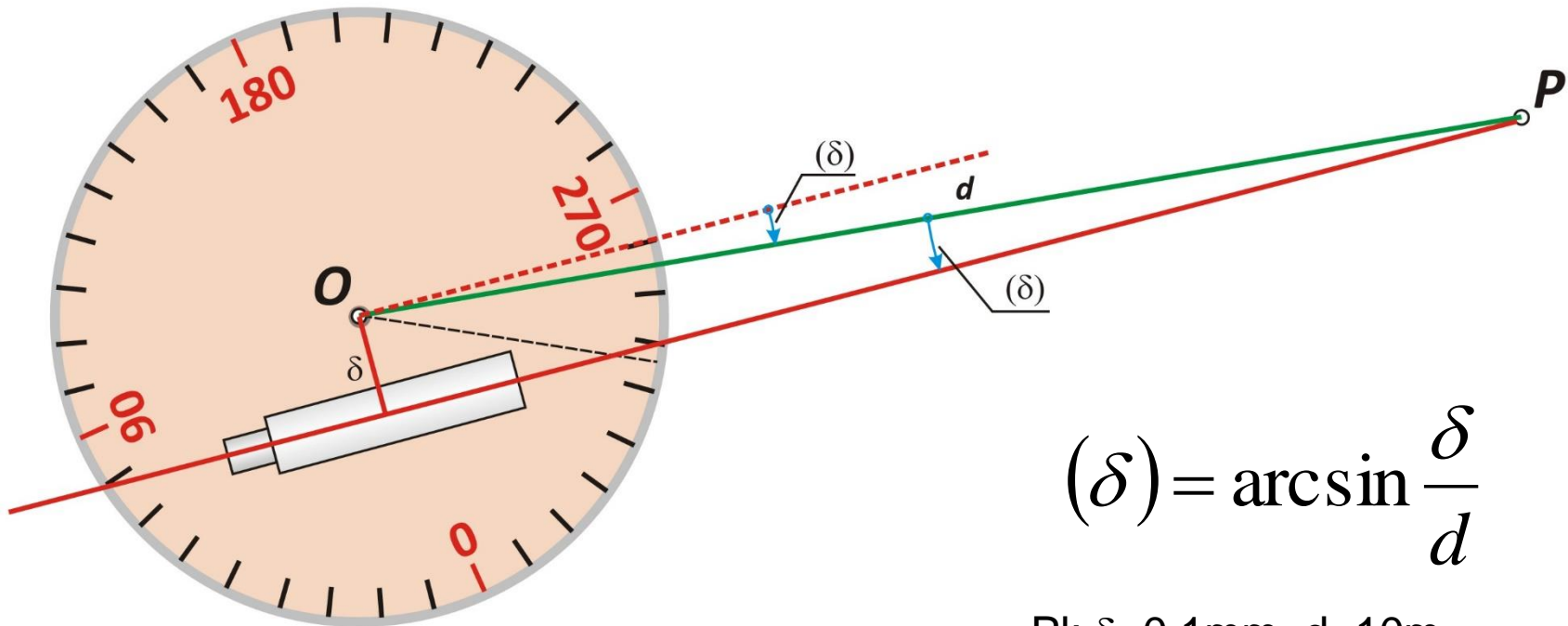
$$(\delta) = \delta \cdot \frac{\overline{P_1P'_1}}{\overline{OP'_1}}$$

$$(\delta) = \delta \cdot \tan \alpha$$

Műszerhibák

(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

3. A **horizontális távcsőkülpontosság** azt jelenti, hogy az irányvonal és az állótengely kitérő egyenesek.

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d}$$

Pl: $\delta=0.1\text{mm}$, $d=10\text{m}$

$$(\delta)=2''$$

Műszerhibák

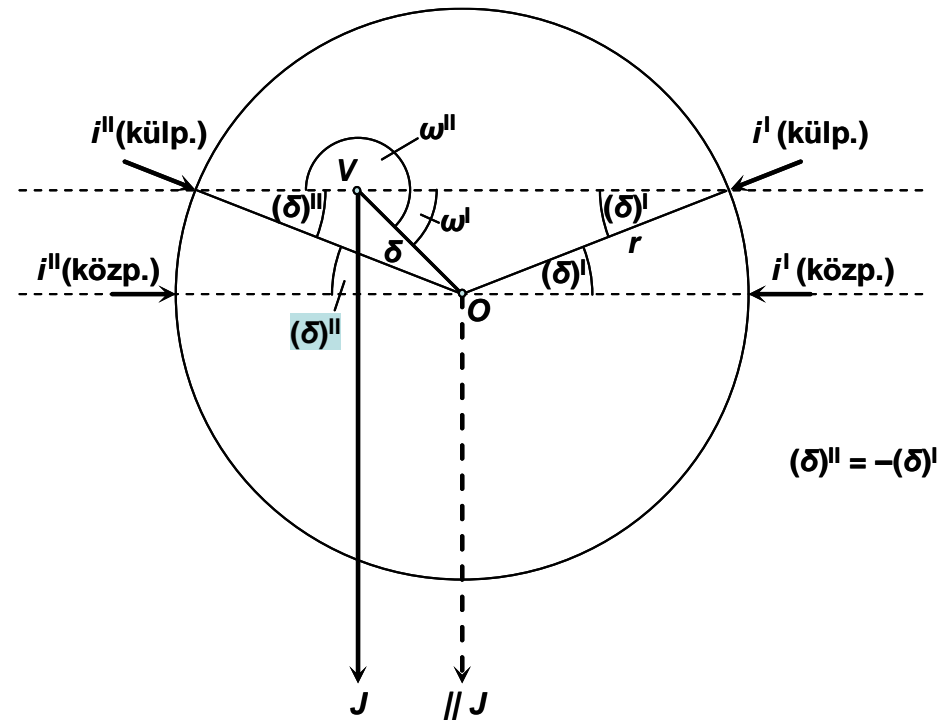
(A vízszintes szögmérés mértékadó szabályos hibái)

4. A **beosztott kör külpontossága** azt jelenti, hogy a kör középpontja nincs az állótengelyen. Igen veszélyes hibaforrás: egyetlen mikronnyi külpontosság is több szögmásodpercnyi hibát okozhat.

$$(\delta) = \arcsin\left(\frac{\delta}{r} \sin \omega\right)$$

Pl: $\delta = 1 \mu\text{m}$, $r = 5 \text{ cm}$, $\omega = 90^\circ$

$$(\delta) = 4''$$

Kiküszöbölése:

- két távcsőállással!
- diametrál helyzetű két index elhelyezésével

Feladat

Feladat

1. Mely szabályos hibák nem hanyagolhatóak el egy a horizonton található végtelen távoli pont irányzásakor?
2. Mely szabályos hibák nem elhanyagolhatóak egy a horizonton található közeli pont irányzásakor?
3. Mely szabályos hibák nem elhanyagolhatóak egy közeli, meredek irányban látható pont irányzásakor?

Feladat

Feladat

1. Mely szabályos hibák nem hanyagolhatóak el egy a horizonton található végtelen távoli pont irányzásakor?

kollimációhiba, vízszintes kör külpontossága

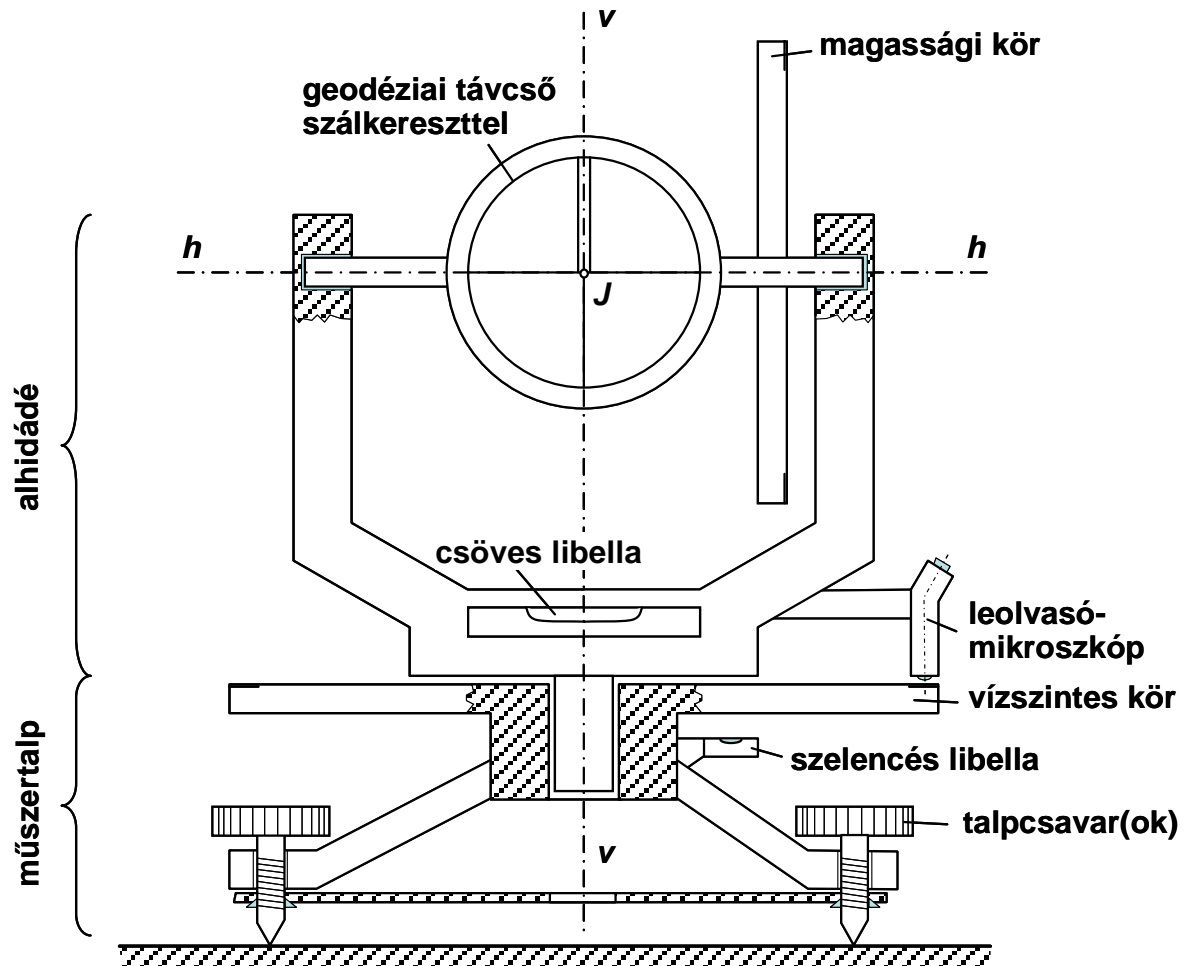
2. Mely szabályos hibák nem elhanyagolhatóak egy a horizonton található közeli pont irányzásakor?

kollimációhiba, vízszintes kör külpontossága, horizontális távcsőkülpontosság

3. Mely szabályos hibák nem elhanyagolhatóak egy közeli, meredek irányban látható pont irányzásakor?

kollimációhiba, vízszintes kör külpontossága, horizontális távcsőkülpontosság, fekvőtengely merőlegességi hibája

A teodolit felépítése

v - v állótengely
h - h fekvőtengely
J irányvonal

Műszerhibák

(Magassági szögmérés mértékadó szabályos hibái)

1. Az **indexhiba** a magassági kör rögzítési hibájából, valamint az indexeket beállító szerkezet igazítási hibájából származik.

$$(\delta) = \delta$$

Kiküszöbölése: két távcsőállással!

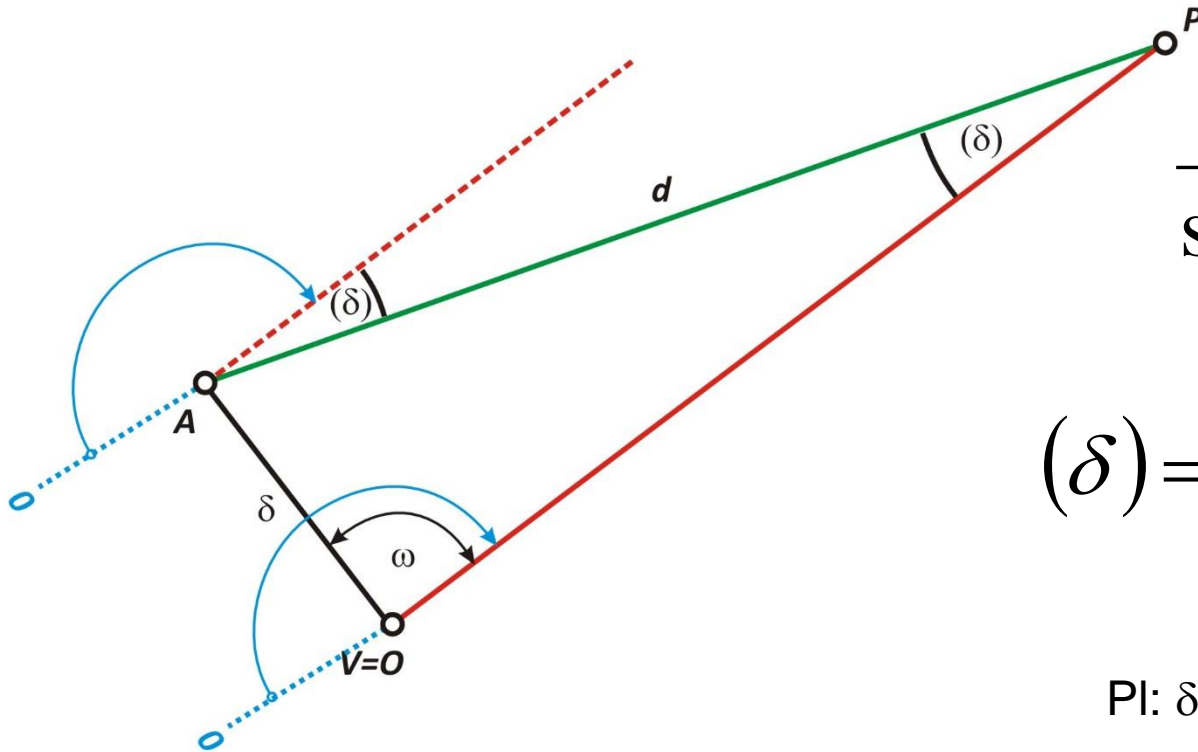
2. A **vertikális távcsőkülpontosság** azt jelenti, hogy az irányvonal és a fekvőtengely kitérő egyenesek.

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d'}$$

Kiküszöbölése: két távcsőállással!

Felállítási hibák

1. **Pontraállási hibáról** akkor beszélünk, ha a függőleges állótengely meghosszabbítása nem megy át a mérendő szög csúcsán.

$$\frac{\delta}{\sin(\delta)} = \frac{d}{\sin \omega}$$

$$(\delta) = \arcsin\left(\frac{\delta}{d} \sin \omega\right)$$

$$\text{Pl: } \delta=2\text{mm, } d=20\text{m } \omega=90^\circ$$

$$(\delta)=20''$$

Felállítási hibák

1. **Pontraállási hibáról** akkor beszélünk, ha a függőleges állótengely meghosszabbítása nem megy át a mérendő szög csúcsán.

Kiküszöbölése: gondos pontraállással!

2. **Állótengely ferdeségi hibája.**

Kiküszöbölése: gondos függőlegessé tétellel!

Külső körülmények okozta hibák

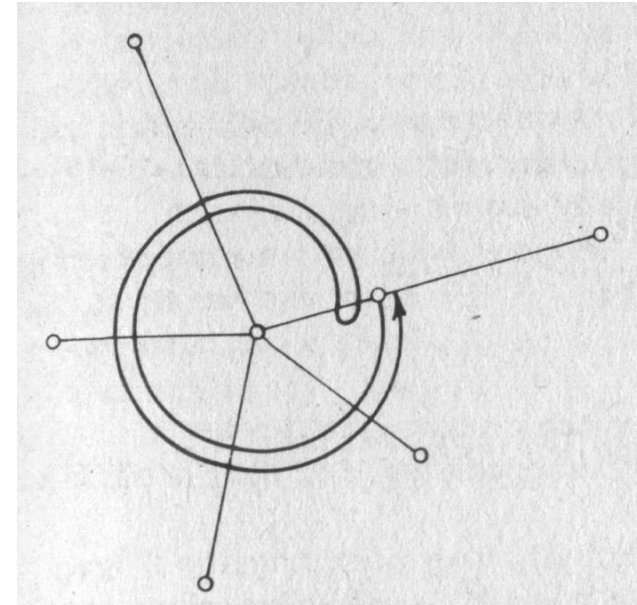
1. **Állványelcsavarodásról** akkor beszélünk, ha mérés közben a beosztott kör (a műszerrel együtt) elfordul egy, a kör síkjára merőleges tengely körül

Kiküszöbölése:

- **Horizontzárással**

- **Két távcsőállásban végzett méréssel**

(első távcsőállásban balról jobbra,
második távcsőállásban jobbról balra a sorrend)

2. **Oldalrefrakció**

Kiküszöbölése: megfelelő körülmények esetén mérünk!

A teodolit vizsgálata

Májay Péter által kidolgozott módszer: a mértékadó szabályos műszerhibákat állapíthatjuk meg.

Feltétel: hogy a vizsgált teodolit legyen kétindexes.
(A beosztott körök külpontossági hibái így kiesnek.)

1. Közel vízszintes irányvonal mellett egy „végtelen távoli” pontot irányzunk. A nagy irányhossz miatt a *horizontális és a vertikális távcsőkülpontosság* hatása, a vízszintes irányvonal miatt a fekvőtengely merőlegességi hibájának hatása közel *zérus*, így kiszámítható a vízszintes körleolvasásokból a *kollimációhiba*, a magassági körleolvasásokból pedig az *indexhiba* nagysága.

1. A kollimációhiba

$$(\delta) = \frac{\delta}{\sin z}$$

2. A fekvőtengely merőlegességi hibája

$$(\delta) = \delta \cot z \quad \text{cot } 90^\circ = 0 \quad \times$$

3. A horizontális távcsőkülpontosság

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d} \quad \times$$

$d \gg \delta$, így $\delta/d \approx 0$

1. Az **indexhiba**

$$(\delta) = \delta$$

2. A **vertikális távcsőkülpontosság**

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d'}$$

$d' \gg \delta$, így $\delta/d' = 0$

A teodolit vizsgálata

Májay Péter által kidolgozott módszer: a mértékadó szabályos műszerhibákat állapíthatjuk meg.

Feltétel: hogy a vizsgált teodolit legyen kétindexes.
(A beosztott körök külpontossági hibái így kiesnek.)

2. Közel vízszintes irányvonal mellett a műszerhez közeli ismert távolságú pontot irányzunk. A *fekvőtengely merőlegességi hibájának* hatása továbbra is közel zérus, így a vízszintes körleolvasásokat a már megismert kollimációhiba és a még ismeretlen horizontális távcsőkülpontosság, a magassági körleolvasásokat a már megismert indexhiba és a még ismeretlen *vertikális távcsőkülpontosság* hatása terheli. A körleolvasásokból tehát kiszámíthatók a még ismeretlen hibák.

1. A kollimációhiba

$$(\delta) = \frac{\delta}{\sin z} \quad \checkmark$$

2. A fekvőtengely merőlegességi hibája

$$(\delta) = \delta \cot z \quad \text{cot } 90^\circ = 0 \quad \times$$

3. A horizontális távcsőkülpontosság

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d}$$

$d \ll \delta$, így $\delta/d \ll 0$

1. Az **indexhiba**

$$(\delta) = \delta \quad \checkmark$$

2. A **vertikális távcsőkülpontosság**

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d'}$$

$d' \ll \delta$, így $\delta/d' \ll 0$

A teodolit vizsgálata

Májay Péter által kidolgozott módszer: a mértékadó szabályos műszerhibákat állapíthatjuk meg.

Feltétel: hogy a vizsgált teodolit legyen kétindexes.
(A beosztott körök külpontossági hibái így kiesnek.)

3. Viszonylag meredek (kb. 30° -os magassági szögű) irányvonallal a műszerhez közeli ismert távolságú pontot irányzunk. A vízszintes körleolvasásokat terhelő hibahatások közül csak a fekvőtengely merőlegességi hibájának hatása ismeretlen, így ez a hiba is meghatározható. A magassági körleolvasásokat a hibameghatározások pontosságának ellenőrzésére használjuk.

1. A kollimációhiba

$$(\delta) = \frac{\delta}{\sin z} \quad \checkmark$$

2. A fekvőtengely merőlegességi hibája

$$(\delta) = \delta \cot z \quad \checkmark$$

3. A horizontális távcsőkülpontosság

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d}$$

1. Az **indexhiba**

$$(\delta) = \delta$$

2. A **vertikális távcsőkülpontosság**

$$(\delta) = \arcsin \frac{\delta}{d'}$$

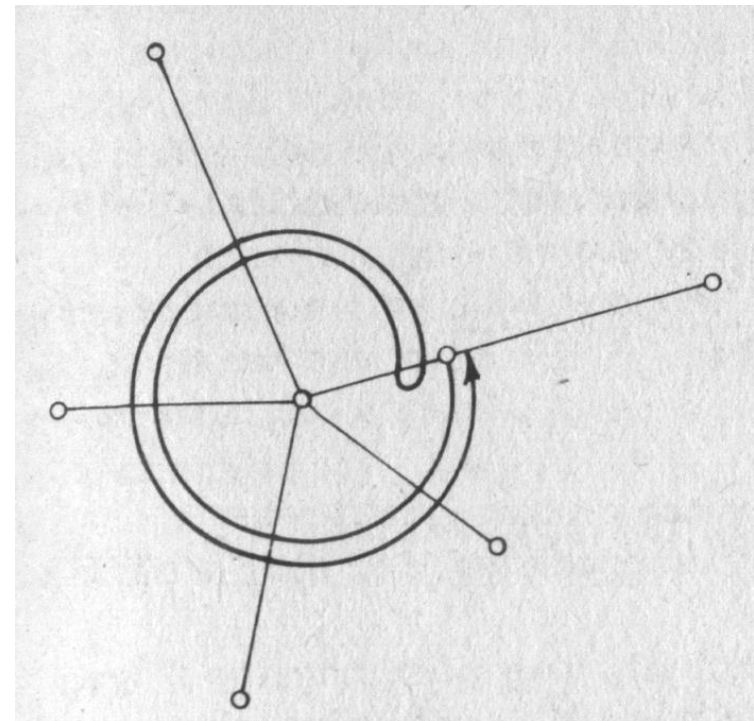
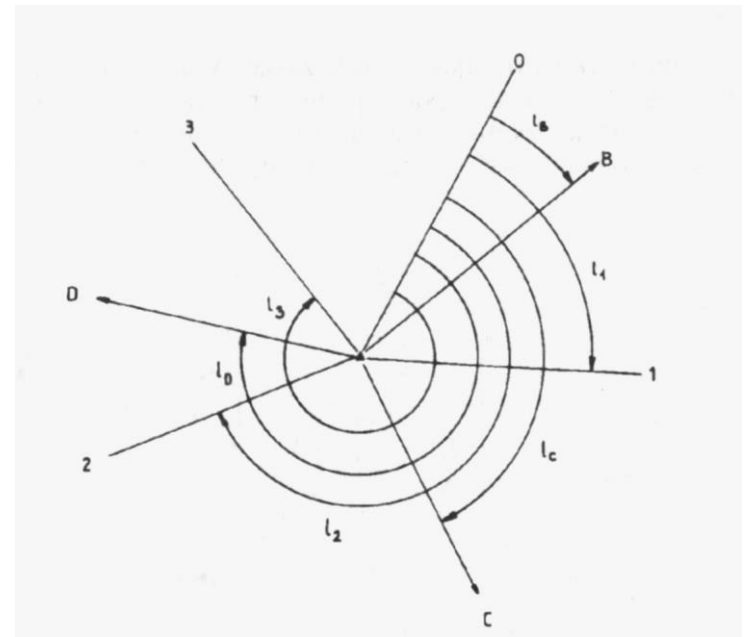

Irányérték

Kettőnél több irány vízszintes helyzete meghatározásának általánosan elterjedt módszere az **iránymérés**.

A mérésbe valamennyi irányt bevonjuk, a beosztott kör mozdulatlanságát **horizontzárással** ellenőrizzük.

A két távcsőállásban végzett mérés **egy fordulót** alkot.

Irányérték

A pontosság növelésére a mérést **több fordulóban** hajtjuk végre: előírás szerint az egyes fordulók között **megismételjük a pontraállást és az állótengely függőlegessé tételét**, a fordulók **n** számának megfelelően a beosztott kört **$180^\circ/n$ szögértékkel elforgatjuk**, az a beosztásterjedelmű leolvasó mikrométert pedig **a/n értékkel átállítjuk**.

Az iránymérés előnye, hogy viszonylag **kevés mérési munkával** jár, és az irányértékek (tehát a szögek is) **egyformán pontosak**. Hátránya, hogy valamennyi mérendő iránynak egyszerre kell látszania, emellett sok irány esetén a mérés elhúzódik, ezért hosszú ideig kell feltételezni az egyenletes állványcsavarodást.

Irányérték számítása

IRÁNYMÉRÉSI JEGYZŐKÖNYV

Észlelő: *Építőmérnök Eleonóra*

Kelt: Budapest, 2014. szeptember 1.

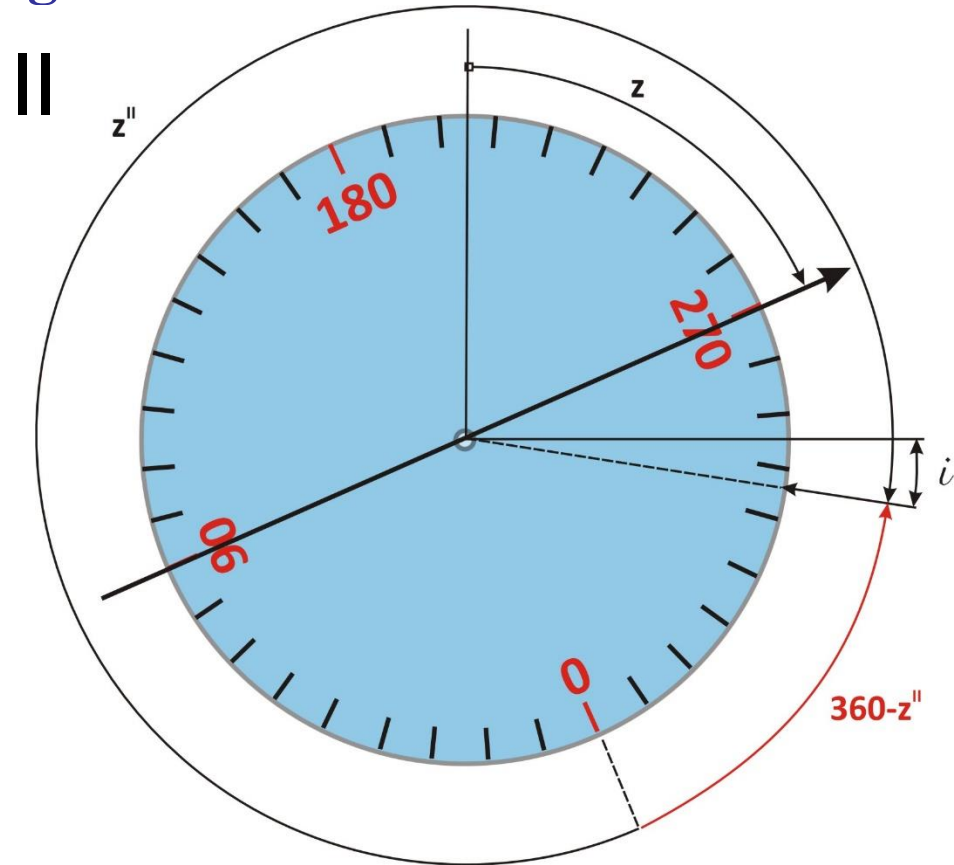
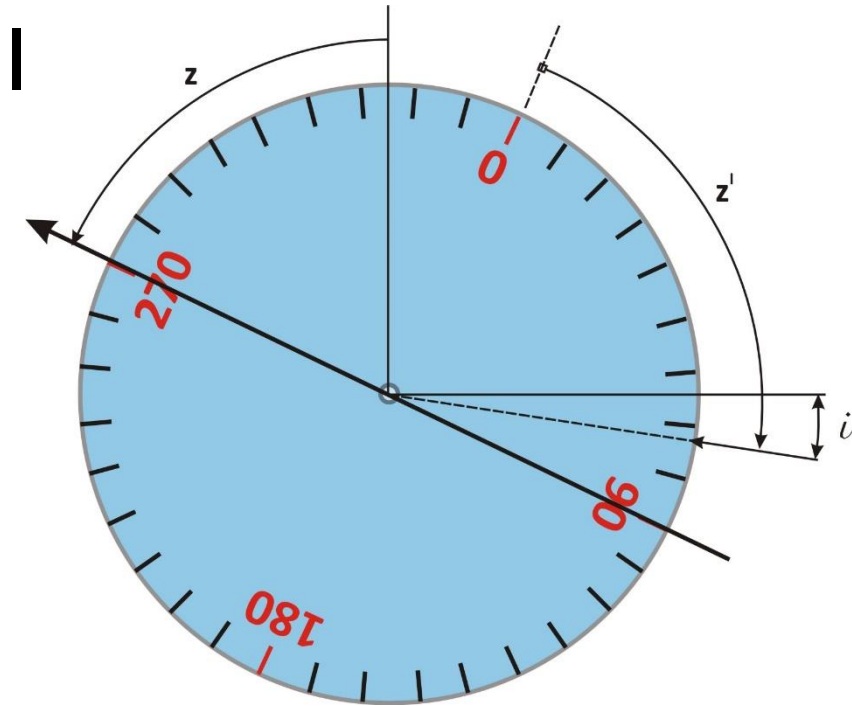
Műszer: THEO-010B (060624)

Időjárás: Napos, szeles.

Álláspont száma	Irányzott pont száma	Leolvasás a vízszintes körön					Irányérték			Kollimáció hiba hatása
		I°	'	"	'	"				
		II°	'	"	'	"				
A	P	154	59	21	59	21	154	59	30	+9
				21						
		234	59	40	59	39				
				38						

Magassági kör

Magassági körleolvasás és zenitszög

$$z = z^I + \frac{360^\circ - (z^I + z^{II})}{2}$$

$$z = \frac{z^I + 360^\circ - z^{II}}{2}$$

Zenitszög számítása

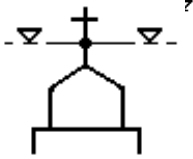
MAGASSÁGI SZÖGMÉRÉS

Észlelő: *Földmérő Bálint*

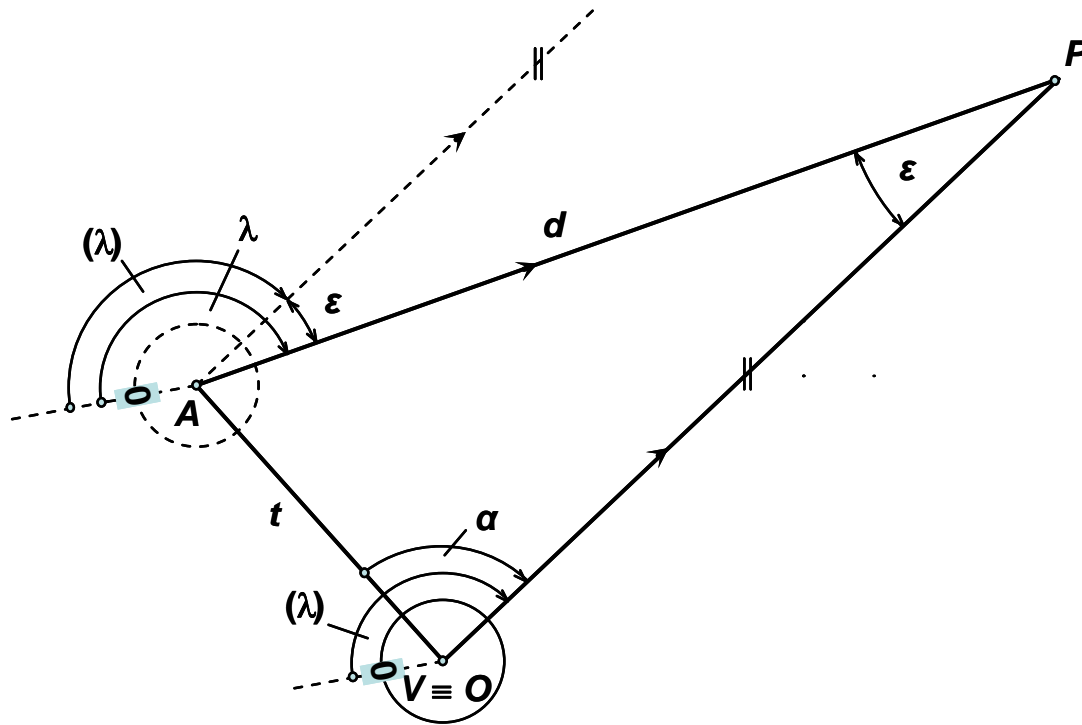
Kelt: Budapest, 2014. szeptember 1.

Műszer: THEO – 010B (060624)

Időjárás: Napos, szeles.

Állás- pont száma	Irányzott pont száma	A jel megirány- zott pontja	Leolvasás a magassági körön					$l_I + l_{II}$			Index- hiba hatása
			I. távcsőállás			Közép- érték		$l_I - l_{II}$			
			II. távcsőállás					z			
			°	'	"	'	"	°	'	"	
A	P		77	12	45	12	45	360	00	09	-5
					45			154	25	21	
			282	47	23	47	24	77	12	40	
25											

Külpontos iránymérés központosítása

$$\varepsilon = \arcsin\left(\frac{t}{d} \sin \alpha\right)$$

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Általános- és Felsőgeodézia Tanszék

Geodézia I. (BSc)

Itt a negyedik előadás vége.

